

közé! Így elvesztek a Baltikummal összekötő utolsó lengyel összefüggések is; a német tevékenység pedig, úgy tetszik, alkalmazkodik az orosz politika nagypéteri erővonalaihoz: a Baltikum újra Oroszország kijárója nyugat felé, a Baltikum biztonsága, kis népeinek többé-kevésbé orosz kapcsolatokban való tartása pedig mintha az orosz politikai biztonság záloga volna.

A Baltikum kérdése ettől fogva már orosz kérdés, melybe a szintén nyugatra fordult Németország immár nem avatkozik többé az orosz-német megállapodások következtében. Különben is a balti németiség olyan csekély számú volt, hogy az újabb német felismerések előtt már nyilván nem bírhatott elegendő indokokkal a balti német érdekelttség fenntartása. A balti németiség eddigi szerepe inkább a tradíciók fönntartásában és bizonyos hatalompolitikai érdekek ápolásában állott. A balti németek száma amúgyis egyre fogyott; 1881-ben Ész- és Lettorszáiban még 180.000 német volt; az észti és lett földreformok eléggé megrendítették gazdasági és népi helyzetét, úgy hogy 1934-ben Észtországban már csak 16.346 német élt — német szakértők kb. 20.000-re becsülték számukat — Lettorszáiban pedig 1935-ben 62.144 — német szakértők szerint kb. 70.000 —; emellett a németiség 80%-a városi elem volt, a többi meg nagyagrárius életet élt, idegenül a környezetben s tovább ápolván a régi uralkodó osztályi hagyományokat. Viszont sehoh sem voltak mély népi, paraszti rétegek, ahonnan ez a kiváltságos réteg megújulhatott volna. A szociális gondolat kelet-európai uralma, valamint a mai német népi felfogás s emellett a Baltikumot érdekkörébe átvevő orosz hatalommal való megegyezés nyilván arra bírta Németországot, hogy ezt a kisszámú németiséget a birodalomba vissza-telepítse. De nem is a szám volt itt a fontos, hanem a lényeges és vezető pozíció, melyet ez a balti németiség elfoglalt; helyükre most az orosz proktorátus közrehatása következik s a keletre törekvő német szándékokat felváltotta a Baltikumban, ezen a változatos és rétegzett tengerparti peremterületen a nyugatra törekvő orosz politika új korszaka.

GOGOLÁK LAJOS

A TÖRÖK DÖNTÉS

ANEMZETKÖZI DIPLOMÁCIA FRONTJÁN az elmúlt hónapokban Sok izgalmat okozott a török kérdés. Törökország még a nyár elején kilépett abból a tartózkodó és óvatos külpolitikai magatartásából, amelyet a világháború befejezése óta Kemál kormányzása alatt tanúsított s kölcsönös segélynyújtási szerződésben állapodott meg Angliával és Francia-Országgal. A szerződés éle nyilvánvalóan a Balkánon és a Földközi-tenger keleti medencéjében előretörő Olaszország, másodsorban pedig Németország ellen irányult (az olasz-török ellentét szinte állandó eleme volt a békekötések utáni európai politikának s 1939 nyarára különösképpen kiélestedett), s azzal a feltételezéssel jött létre, hogy a Szovjetunió szintén a nyugati hatalmak mellett sorakozik fel az európai válságban. Augusztusban azonban a moszkvai kormány váratlanul Berlinnel egyezett meg, ami a török kormányt eléggé kellemetlen helyzetbe hozta. A török külügyminiszter nemsokára Moszkvába utazott, hogy a szovjetkormány új felfogásáról tájé-

kozódjék és megkísérelje megnyerni az oroszok hozzájárulását, sőt csatlakozását az angol-francia-török megállapodáshoz. Egyes hírek szerint Szaradzoglu moszkvai tárgyalásainak bizonyos időnyerés is lett volna a célja. Annyi bizonyos, hogy maga Moszkva is tárgyalni óhajtott a törökökkel, mivel remélte, hogy háta mögött a német-orosz megegyezéssel, a nagy lengyelországi területgyarapodással és a három balti államban elért sikereivel, rá tudja venni őket az angol-francia vonal elhagyására, a Szovjet-unióval való szorosabb együttműködésre és annak a régi óhajának a teljesítésére, hogy a Dardanellákat zárják el minden nem feketetengeri hatalom hajója elől. A két álláspontot azonban huzamos tárgyalások után sem sikerült összeegyeztetni, noha Szaradzoglu — a diplomáciai látogatások időtartamától erősen eltérve — kerek huszonhárom napot töltött a szovjetfővárosban. Általános meglepetésre minden megegyezés nélkül tért vissza Ankarába, pedig a világsajtó napról napra azt jósolta, hogy a megegyezés aláírása már csak egy-két nap kérdése. Még nagyobb meglepetést keltett azután, amikor Ankarában ünnepélyes keretek között aláírták az angol-francia-török kölcsönös segélynyújtást ígérő szerződést.

Törökország az angol-francia érdekkörbe való kapcsolódással letért arról a külpolitikai ösvényről, amelyet az egy éve elhunyt Kemál Atatürk jelölt ki népének s visszakanyarodott az angolbarátság évszázados vonalára. Közel kétszázéves történelmi hagyomány ez, amely a két állam közös érdekein épül föl s azóta érvényesül, szinte ellenállhatatlan erővel, amióta Oroszország uralkodói felszabadították Dél-Oroszországot és a Fekete-tenger északi partvidékét a török uralom alól s a Földközi-tenger kijáratát ellen megindult az orosz hatalom rohamára. Oroszország idestova két évszázada harcol azért, hogy kijusson a világkereskedelem egyik főúterére, a Földközi-tengerre — persze elsősorban politikai céljai érdekében. Ezzel egy csapásra földközitengeri hatalommá válna, befolyása alá vethetné a Balkánt, a közeli angol birtokokat, komolyan fenyegethetné Anglia világhatalmát, vagy legalább is legbecsesebb gyarmataival és domíniumaival való összeköttetését stb. Mindezt természetesen jól tudja Nagy-Britannia is s a brit külpolitikának száz év óta egyik megdönthetetlen alapelve, hogy a török tengerszorosok nem juthatnak Oroszországnak sem birtokába, sem befolyása alá, mert ezáltal nyomban megnyílnék az út számára a Földközi-tenger felé. Itt találkozott mindig az angol és a török hatalom érdeke s ez magyarázza meg Törökország évszázados angolbarát politikáját. Ahhoz ugyanis, hogy az átjárás biztonságos legyen, az orosz birodalomnak szükségképpen befolyása alá kellett vonnia Törökországot, amibe ez természetesen soha nem egyezett bele; amikor pedig helyzete már igen veszélyesnek látszott, Anglia fordult feléje teljes támogatásával. Az oroszok kitörését Anglia eddig mindig meg tudta akadályozni, hiába győzték le több ízben is a török birodalmat. A világháború alkalmával állt be egyedül változás ebben az érdekbarátságban, amikor Oroszország kibékült Angliával, Törökország pedig Németországgal fogott össze. Ez azonban csak rövid epizód volt, amint azt a most újból szentesített és megpecsételt angol-török barátság is meggyőzően bizonyítja. De úgy látszik, epizód volt az az új szemléletű és módszerű török külpolitika is, amelyet Kemál, a nagy államszervező folytatott a békekötések óta haláláig.

Kemál Atatürk, miután belpolitikai reformjait elindította s a külpolitikával is behatóan foglalkozhatott, elsősorban arra törekedett, hogy egyezzen a százados ellenféllel, az oroszokkal. A nagy török államférfi, akinek reálpolitikai szemlélete a külügyek terén is annyi sikert hozott, levonta a történelem tanulságait és azt vallotta, hogy a törökségnek nem szabad megkötnie kezét egyetlen irányban sem: szabályos egyensúlyi politikát

kell követnie, szabadnak kell maradnia mindegyik oldal felé és távol kell tartania magát az ellenségeskedésektől. „Törökországnak — mondotta egyszer — a nagyhatalmi érdekek és vetélkedések egyik legkitettebb nyugat-keleti ütközőpontján meg kell őriznie semleges, óvatos és tartózkodó magatartását és hasonlóan a jól egyensúlyozott mérleg nyelvéhez, egyik oldalra sem szabad mélyebben elhajolnia/. A békeszerződések bizonyos fokig angol gyámság alá helyezték Törökországot s a Dardanellák ügyében a török szuverénitást mélyen sértő intézkedéseket tartalmaztak. Kemál ugyan a lausannei szerződésben elérte, hogy enyhítsenek ezeken a pontokon, de a török köztársaság — természetesen világháborús magatartásának megtorlásaképpen — továbbra se volt ment a többé-kevésbé szigorú megkötöttségektől. Kemál az angol nyomást is igyekezett ellensúlyozni a Szovjetúnióval kötött megegyezéssel: 1925-ben orosz-török megemntámadási, 1929-ben pedig még szorosabb védelmi szerződést írt alá. Mihelyt pedig az oroszok nyomása és beavatkozása megnövekedett, a török inga az angol vonal felé elhajlással védekezett a túlságos befolyás-fokozódás ellen. Az oroszoknak kétségkívül most még nagyobb érdekük volt jóban lenni a török köztársasággal, mivel a békeszerződések és a később megtartott tengerszoros-értekezletek úgy döntöttek, hogy a Dardanellákat nyitva kell tartani s a hajózás rajtuk mindegyik hatalomnak szabad: az orosz hajók átmehettek tehát a tengerszoroson, de átmehettek rajta az angol hajók is és esetleges viszály esetén közvetlenül fenyegethették a feketetengeri orosz partokat és nyersanyaglelőhelyeket. Ez nem felelt meg az orosz biztonsági követelményeknek s ezért a Szovjetúnió hathatósan támogatta Törökországot, amikor 1936-ban felvetette a Dardanellák feletti szuverénitás visszaszerzésének kérdését. Angliának ebben az időben Olaszországgal szemben is szüksége volt a török állam barátságára s így a montreuxi értekezleten hozzájárult ahhoz, hogy visszakapja felségjogait? tengerszorosok felett, katonailag megerősítse a Dardanellákat s egyedül Ő döntsön abban a kérdésben, hogy melyik hatalomnak engedi meg háborús viszály esetén az áthajózást. Ez az engedmény az angol politikát megfelelő mérvű befolyáshoz juttatta Ankarában, de Kemál mindig ügyesen vigyázott arra, hogy egyik nagyhatalomnak se engedjen nagyobb teret s megőrizze Törökország szabad kezét az orosz-angol vetélkedésben.

Ezzel az óvatos, egyensúlyozó politikával Kemál sok sikert és jelentős eredményeket ért el országa számára. Így jutott vezetés szerepre Franciaország támogatásával a Balkán-szövetségben, megerősítette hatalmi pozícióját a Földközi-tenger keleti medencéjében, jelentős befolyásra tett szert a közeli arab államokban, megszerezte az alexandrettei szandzsákot, stb. Ennek a Törökországgal határos területnek az átadása ugyan Kemál utóda, Ismét Inonü alatt ment végbe, de megszerzése Kemál tevékenységéhez fűződik. Franciaországgal állítólag a szandzsák átengedése fejében jött létre a francia-török segélynyújtási szerződés, bár ez kétségkívül nagy ár lett volna a francia érdekek katonai támogatásáért. A török külpolitika áthajlása a francia-angol vonal felé körülbelül ez év tavaszán lett láthatóvá, amikor a tengelyhatalmak előretörése s főként Olaszország albániai hódítása Ankarában is aggodalmat keltett. Indokolt volt-e ez az aggodalom, vagy nem, azt most ne kutassuk, tény azonban, hogy a török külpolitika erős olaszellenessége hajlott arra, hogy ebben a pozíciószerezésben a török érdekek veszélyeztetését lássa s erre való tekintettel eltérjen Kemál jól bevált diplomáciai alapelveitől. Szaradzsoğlu külügyminiszter a török nemzetgyűlés nyári ülészakájának bezárása alkalmával mondott beszédében ezt a következő szavakkal indokolta meg: „A népszövetség meggyengülése, a leszerelésre irányuló kezdeményezések csődje, az új államcsoportosulások kialakulása és a befeje-

zett tények politikája a török kormányt arra indította, hogy szakítson korábbi semlegességre politikájával és csatlakozzék az ú. n. (francia-angol) békearcvonalhoz“. Hogy a csatlakozás, amely a létrejött kölcsönös segélynyújtási egyezményekben öltött alakot, voltaképpen Olaszország ellenében és az olasz terjeszkedés miatt történt, azt azóta már nyilvánvalóvá tette az a körülmény, hogy amikor Olaszország a jelenlegi viszályban semleges maradt és kijelentette, hogy ő maga semminemű katonai akciót nem kezdeményez, Törökország is semleges maradt, sajtója azonban nem rejtette véka alá azt a meggyőződését, hogy Olaszország harcba lépése szükségszerűen Törökország hadbalépését is maga után vonná. Erre az eshetőségre utal — ha nem nevezi is meg, csak földközítengeri övezetről beszél — az október 19-én aláírt segélynyújtási szerződés is. A szerződés 2. számú jegyzőkönyve kimondja, hogy Törökországot katonai akcióra és támogatásra nem kötelezik a szerződés pontjai, ha Anglia és Franciaország — a Szovjetunióval keveredik háborús viszályba. Angol és francia részről is csak azt hangsúlyozták, hogy a szerződés nem irányul Olaszország ellen, ha — semleges marad.

Olaszország valóban semleges maradt s egyetlen jel sem árulja el, mintha bármit is tervelve Törökország vagy bármely más hatalom ellen. Épp ellenkezőleg: sorozatos békeakciói és békítő műveletei — főként a hozzá közeledő balkáni félszigeten — arra mutatnak, hogy a fasiszta Itália az ellentétek elsimitója akar lenni a hadiállapotban lévő Európában. Olaszország részéről nem áll fenn Törökországgal szemben a támadás veszélye. A Balkánon ugyan versenytársak továbbra is, de párhuzamos érdekeik is vannak a keletről fenyegető szláv befolyás mellett. Felmerül tehát a kérdés: Törökország milyen megfontolás értelmében érezte elkerülhetetlen szükségét annak, hogy Olaszország kinyilvánított semlegessége ellenére, sőt a kifejezett orosz rosszallás ellenére ragaszkodjék az angolokkal és franciákkal létrejött ideiglenes megállapodás véglegesítéséhez? Az olasz „veszély“ semmiesetre sem. Akkor az oroszé? A kemáli egyensúlyi politikával való szakítás és a visszatérés az évszázados török külpolitika hagyományaihoz kétségkívül ezt bizonyítja. Törökország belátta, hogy tulajdonképpen ellenfele nem a nyugati olasz, hanem az északkeleti orosz birodalom, amely a német-orosz megegyezés következtében lényegesen megjavult hatalmi helyzetben nagyobb nyomást fejthet ki a Dardanellákra s Bulgária felől ezt a nyomást még fokozhatja. A százados ellenfél, megnövekedett súlyával, újból ott kísért a török állam határán s legutóbb mindent elkövetett, hogy búvkörébe vonja. Sikertelenül, mert Törökország, miként a múltban, most sem hajlandó arra, hogy magát Oroszország gyámsága alá helyezze s kiszolgáltassa neki tengeri átjáróit: jól tudja, hogy ez azt jelentené, hogy ezentúl csak azt a politikát követheti, amelyet Moszkva előír számára. A világsajtó szerint Szaradzsoğlu e tekintetben kellő tapasztalatokat szerzett Moszkvában s hazatérése után ezért került sor olyan sietősen a nyugati hatalmakkal való végleges leszerződésre. Igaz, hogy a szerződés értelmében Törökország nem kötelezhető a Szovjetunió elleni segítségnyújtásra, sem olyan akcióra, amelynek következményeképpen fegyveres viszályba keverednék hatalmas szomszédjával, de maga a szerződés a török biztonságnak és pozíciónak olyan alátámasztása, amely nem tévesztheti el hatását egyetlen államra sem. Legalább is ez csendült ki Molotov október 31-i beszédéből, amikor a külügyi népbiztos a meghíúsult moszkvai tárgyalásokra és Törökországnak Angliával, valamint Franciaországgal létrejött megegyezésére a következőket mondta: „Törökország azzal, hogy a semlegességi politika helyett inkább a nyugati hatalmak háborús politikájával kapcsolta össze sorsát, komoly döntést vállalt magára. Meg fog még mutatkozni, vajjon Törökországnak nem lesz-e később oka, hogy ezt a lépését megbánja?“ Ezekből a sorok-